

Il federalissem svizzer – Confederaziun, chantuns e vischnancas

■ **La Svizra è in stadi federalistic. Quai vul dir: La pussanza è repartida sin la Confederaziun, ils chantuns e las vischnancas. Mintga plaun ha si'atgna incumbensa.** Il federalissem è vegnì introduci en Svizra l'onn 1848. El pussibilescha da viver la diversità en in'unitad. Per la Svizra cun sias quatter linguas naziunales e sias grondas differenzas geograficas è il federalissem ina premissa impurtanta per la convivenza. La Constituziun federala fixescha, tge incumbensas che la Confederaziun ed ils chantuns ston ademplir. Ils chantuns fixeschan da lur vart las competenzas per las vischnancas sin lur territori.

Noziuns da basa

La separaziun da las pussanzas

Per evitar l'abus da la pussanza attribuescha la Svizra la legislativa (elavuraziun da las leschas), l'executiva (execuziun da las leschas) e la giudicativa (administraziun giudiziala) a trais autoritads differents ed independentas ina da l'otra. Quai vul dir che nagin na dastga appartegnair a medem temp a pli ch'ina da las trais autoritads federalas – al parlament, a la regenza u a la dretgira suprema. Ma mintgina da las trais autoritads ademplescha per motivs pratics er incumbensas che stattan atgnamain en la competenzaza d'in'otra autoritad.

La separaziun da la legislativa, da l'executiva e da la giudicativa na vala betg mo sin plaun federal, mabain e sin il

plaun chantunal e communal. Er qua duai vegnir impedida la concentraziun da la pussanza tar singulas

persunas u instituziuns e duai vegnir evità l'abus da la pussanza.

Federalissem u separaziun da las pussanzas verticala

Ultra da la separaziun orizzontala da las competenzas legalas (en legislativa, executiva e giudicativa) disponan divers stadiis d'ina repartiziun verticala da las competenzas legalas – ins discorra en quest connex da federalissem resp. da stadiis federalis (p.ex. Stadis Unids, Germania, Svizra).

Gist en Svizra è la separaziun da las pussanzas verticala tranter Confederaziun, chantuns e vischnancas (ed en chantuns pli gronds er anc en regiuns u districts) da fitg gronda muntada. Las competenzas dals singuls nivels s'orienteschan tenor il princip da subsidiarità.

Stadi federativ e stadi federal

Stadi federativ: Allianza da stadiis nua ch'ils singuls stadiis mantegnan cumplainamain la pussanza independenta dal stadi. Igl existan però instituziuns cuminaivlas che fixeschan ina politica comunabla obliganta per tut ils stadiis commembers. Questas instituziuns centralas èn dentant plitost flaiavas en cumparegliaziun cun la pussanza dals singuls stadiis u er cumpareglià cun il stadi federal. Exempels per in stadi federativ èn ils Stadis Unids da 1776–1787, la Svizra avant il 1848 e l'Allianza tudestga 1815–1866.

Stadi federal: Stadi cumplessiv che sa cumpona da singuls stadiis. Quels transfereschan ina part da lur dretgs en la legislaziun ed en l'administraziun al stadi cumplessiv, per exempel la politica da l'exteriur, da defensiu e da finanzas, retegnan però ina part dals dretgs, per exempel la politica da scola e da cultura. Ins numna quest princip da furmar in stadi federalissem (p.ex. Stadis Unids, Republica Federala Tudestga, Svizra).

Princip da subsidiarità

Las competenzas èn Svizra sco stadi federal en repartidas tenor il princip da subsidiarità sin la Confederaziun, ils chantuns e las vischnancas. La Confederaziun

Il federalissem reparta las competenzas politicas sin differents nivels statals.

FOTO: PD

surpiglia mo las incumbensas che surpasan las pussaivladads dals chantuns u che dovran ina regulaziun unitara tras la Confederaziun.

Tenor quest princip na dastga in'istanza sin il plaun politic pli aut betg surpigliar in'incumbensa, sche quella po vegnir liquidada sin il stgalim pli bass. E viceversa: Sche in'incumbensa surstrapscha la forza d'ina vischnanca, duess il stgalim surordinà – pia il chantun – sustegnair la vischnanca.

La Confederaziun

La Confederaziun è cumpetenta en tut ils secturs affidads ad ella tras la Constituziun federala: la politica exteriura e la politica da segirezza, la duana, il sistem monetar, la legislaziun applitgbla sin champ naziunal e la defensiu. Las incumbensas che n'èn betg attribuidas espressivamain a la Confederaziun stattan en la cumpetenza dals chantuns. En tscherts secturs, sco sin il champ da las scolas superiuras, partan els las competenzas.

Ils chantuns

La Svizra consista da 26 chantuns. Els èn ils stadiis oriunds ch'èn sa reunids il 1848 a la Confederaziun ed han delegà a quella ina part da lur suveranità. In'exceptiun represchenta il chantun Giura, l'unic ch'è vegnì fundà pir en il 20avel tschientaner: il 1979 è el sa separà dal chantun Berna.

Tenor la Constituziun federala han tut ils chantuns ils medems dretgs, ed en la cumparegliaziun internaziunala disponan els d'ina gronda suveranità en plirs secturs. La sanadad publica, la furmaziun e la cultura èn intgins da quels champs politics, en ils quals els han ina gronda libertad d'agir.

Mintga chantun ha in'atgna constituziun, in agen parlament, in'atgna regenza ed atgnas dretgiras. La democrazia directa en furma dal cumin exista anc en ils chantuns Appenzell Dadens e Glaruna. En tut ils auters chantuns votescha il pievel per corrispondenza u a l'urna.

Parlament chantunal

Uschia sco sin plaun federal vegnan exequidas er sin plaun chantunal las trais pussanzas – legislativa, executiva, giudicativa – da trais differentas autoritads. La pussanza legislativa ha il parlament chantunal.

Cuntrari al parlament federal che consista da duas chombras, numnadamain il Cussegl naziunal ed il Cussegl dals chantuns, han tut ils parlaments chantunals mo ina chombra. Il dumber da commembras e commembers dals singuls parlaments chantunals variescha. En la gronda part dals cas dependa el dal dumber d'abitantas e d'abitants. Sco il parlament federal èn tut ils parlaments chantunals parlaments da milissa. Quai vul dir ch'ils commembers pon pratitgar per lur activitad parlamentara anc in'otra activitad da gudogn.

In parlament chantunal ha en emprima lingia l'incumbensa da decider (acceptar, refusar u midar) davart las leschas chantunales e da prender posiziun tar iniziatives e petiziuns che vegnan inoltradas da burgaisas e burgais, da vischnancas u d'in u da plirs deputads. Ultra da quai decida il parlament chantunal davart il preventiv che la regenza chantunala preschenta ed approvescha l'incassament da taxas e taglias. La finala survegla il parlament l'activitad da la regenza.

Ils deputads sa scuntran regularmain – circa ina giada il mais – tenor in chalendar fix. Questas sesidas èn – tant sco ils protocols da quellas – per regla publicas. Els sa radunan plinavant en cumissions ad hoc (per exempel cumissiun da traffic, cumissiun d'economia), analiseschan dumondas specificas e preparan fatschentas che vegnan alura tractadas en il parlament (plenium) u suttamessas a la regenza.

Mintg'onn vegn in commember dal parlament elegì sco president. La persuna respectiva ha en spezial l'incumbensa da manar las sesidas dal parlament.

Sco sin plaun federal vegnan elegids er las commembras ed ils commembers dals 26 parlaments chantunals directamain dal pievel. Per regla han las elecziuns lieu mintga 4 onns. Las elecziuns han per ordinari lieu tenor il sistem da proporz; il chantun Grischun percenter enconuscha l'elecziun da maiorz.

Regenza chantunala

La pussanza executiva sin plaun chantunal ha la regenza chantunala. Quella sa cumpona tut tenor chantun da 5 fin 7 commembras e commembers. Per regla maina mintga commember da la regenza in departament (per exempel il departament da finanzas, il departament da sanadad, il departament d'edu-

Visualisaziun dal federalissem svizzer tenor la brochura d'infurmaziun «La Confederaziun en furma concisa».

MAD

caziun e.u.v.) gist tuttina sco sin plaun federal.

La regenza chantunala maina en emprima lingia las fatschentas dal chantun. En pli planisescha e realisescha ella projects ed activitads. La regenza chantunala exequescha las leschas e las disposiziuns da la Confederaziun sco er quellas dal chantun. Ella maina e coordinescha ultra da quai l'administraziun chantunala. La regenza chantunala ha er l'incumbensa impurtanta da preparar il plan da finanzas dal chantun e da gestir las finanzas dal chantun.

Per liquidar las fatschentas da la regenza salvan ils commembers regularmain sesidas, e quai tenor in chalendar predefini. Questas sesidas han lieu per regla davos portas serradas. Tut ils conclus che pertutgan la guvernanza statala vegnan prendids en il collegi. Mintga commembra e commember da la regenza è pia dumandà da defender quella opiniun ch'è sa fatga valair en il collegi, e quai independentamain da si'opiniun persunala. La presidenta u il president da la regenza mida per regla ina giada per onn u, tut tenor chantun, en in ritmus da dus onns tenor il princip d'anzianità (dumber d'onns en la regenza).

Cuntrari a la regenza svizra, il Cussegl federal, vegnan elegidas las regenzas dals 26 chantuns directamain dal pievel. Per ordinari han questas elecziuns lieu mintga 4 onns; per gronda part sa tracti d'elecziuns da maiorz.

La giudicativa

Sin plaun federal represchenta il Tribunal federal la giudicativa: El è la dretgira suprema da la Svizra. Ultra da quai existan sin plaun federal il Tribunal penal federal, il Tribunal administrativ federal ed il Tribunal federal da patentas. Mintga chantun ha sias atgnas dretgiras. Ellas giuditeschan en emprima istanza ils cas che pertutgan l'agen territori chantunal.

Las vischnancas

L'unitad politica la pli pitschna en Svizra è la vischnanca. Actualmain datti circa 2300 vischnancas. Lur dumber sa reducescha dentant cuntinuadamain, perquai che surtut las pli pitschnas fusiuneschan per pudair ademplir meglier las incumbensas.

Circa in tschintgavel da las vischnancas ha in agen parlament, oravant tut las

citads. Ils quatter tschintgavels restants enconuschan percenter la decisiun directdemocratica a la radunanza communal, a la quala tut las abitantas e tut ils abitantas cun dretg da votar pon sa participar. Quai vul dir ch'il pievel na sa lascha betg represchentar da deputadas e deputads, mabain prenda sez ils conclus ed elegia sez l'executiva (regenza).

La Confederaziun ed il chantun attribueschan a la vischnanca tschertas incumbensas, per exempel la gestiun dal register d'abitants u la protecciun civila. Daspera han las vischnancas er atgnas competenzas, per exempel concernent la scola ed il champ social, il provediment d'energia, la construcziun da vias, la planisaziun communal, las taglias e.u.v. Questas competenzas regleschan ellas per gronda part autonomamain. Mintga chantun definescha sez il grad d'autonomia da las vischnancas e perquai po quel variar fitg d'in chantun a l'auter.

Il pli impurtant en furma concisa

Il stadi federal: La Svizra è ina naziun tras voluntad politica. Ella na furma nagin'unitad etnica, linguistica u religiusa. Dapi il 1848 è la Svizra in stadi federal. La struttura statala da la Svizra è federalistica e sa cumpona dals trais stgalims politics Confederaziun, chantuns e vischnancas.

Confederaziun: La Confederaziun è la designaziun svizra per il stadi. En la Confederaziun svizra existan trais differentas pussanzas: l'executiva (Cussegl federal), la legislativa (Assamblea federala) e la giudicativa (Tribunal federal).

Chantuns: La Svizra consista da 26 chantuns. Els èn ils stadiis oriunds ch'èn s'unids l'onn 1848 a la Confederaziun e ch'han cedi ina part da lur suveranità a quella.

Vischnancas: Las vischnancas èn il stgalim il pli bass da l'urden dal stadi. Tut ils chantuns èn dividids en vischnancas politicas. Ultra da las incumbensas che las vegnan attribuidas da lur chantun e da la Confederaziun, surpiglian las vischnancas en tscherts secturs er atgnas competenzas.

La presentaziun:
Dossier «Federalissem svizzer».

Dapli infurmaziuns:
chatta.ch/?hiid=4522
www.chatta.ch